

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ OLARAK ŞERİAT

NOAH FELDMAN [New York Times](#)

Noah Feldman, Harvard Üniversitesi profesörü ve Dış İlişkiler Konseyi üyesidir. Bu makale, yazarın “İslami Devletin çöküşü ve yükselişi” adlı kitabından derlenmiştir.

<http://www.derindusunce.org/2009/05/14/hukukun-ustunlugu-olarak-seriat/>

(Erişim,19.02.2016)

Canterbury başpiskoposu [Rowan Williams](#), Londra’da akademik bir konuşma yaptı ve masaya yatırdığı konu, Britanya hukuk sisteminin aile yasasına ilişkin hristiyan olmayan mahkemelere karar yetkisi verip vermemesi gerekliliği idi. Britanya’da kilise ve devletin anayasal ayrılığı bulunmuyor. Başpiskopoz diyor ki “İngiliz kilisesinin yasası bu toprakların yasasıdır”; kiliseye ait mahkemeler- ki eskiden evlilik ve boşanmaya bakarlardı, hala İngiliz hukuk sistemine entegredir; kilise, mülkiyet ve doktrinler konusunda hala kararlar almaktadır. Feldman’ın önerisi, tüm tarafların anlaşması şartı ve kadınların eşit haklara sahip olması kesin kuralıyla birlikte, evlilik ve boşanma ile ilgili konularda İslam ve Ortodoks Yahudi mahkemelerine yetki vermenin iyi bir fikir olabileceği şeklindeydi.

Bunun üzerine kıyametler koptu. Politikacılardan tutun kilise din adamlarına kadar ; İngiliz tabloid gazetelerinden, dünyanın ikinci büyük Hristiyan mezhebinin liderlerine, Feldman’a sözünü geri alması ve hatta istifa etmesi çağrıları seslendirildi. Williams son birkaç yıldır, gay rahiplerle ilgili tartışmalar ve eşcinsel evliliklerin tanınması tartışmalarıyla yüz yüze gelen küresel Anglikan toplumu birarada tutmaya çalışmakla meşguldü. Onun dini mahkemelerle ilgili bu önerisi işte bu kavgaların ortasında başgösterdi. Tabi ki, öfkenin sebebi William’ın Ortodoks Yahudi yasasıyla ilgili söyledikleri değildi. Kamuoyunu çalkalayan radyoaktif kelime “şeriat”tı.

Bir dereceye kadar, bir Batılı ülkede Şeriat’a resmi bir konum kazandırılmaya çalışılmasının öfkeyle karşılanması anlaşılabilir bir şey değil. Herhalde hiçbir yasa sistemi bu derece şimşekleri üzerine çekmemiştir. Birçok insan için, “Şeriat” kelimesi, el kesilmesi, zina edenlerin taşlanması ve kadınların baskı altına alınmasıyla eş anlamlıdır. Oysa, bugün kaç kişi sevgili İngiliz genel yasasının yüzlerce farklı suç için öldürmeyi bir ceza çeşidi olarak belirlediğini biliyor, hatta beş şiling çalmak bile bu ceza sistemine dahil! Kaç kişi 18.yüzyıla kadar, Avrupa ülkelerinin birçoğunda yasanın işkenceyi suç-adalet sisteminin resmi bir ögesi olarak belirlediğinden haberdar? Cinsiyet ayrımcılığı konusu da durum farklı değil; genel hukuk uzun süre evli kadınları mülkiyet hakkından ve hatta temel kişilik haklarından mahrum bırakmadı mı? Britanyalılar bazı sömürgelerinde müslümanlara şeriat yerine kendi yasalarını uyguladıklarında, bunun sonucu ne oldu dersiniz? Kadınlar, İslami yasanın onlara tanıdığı mülkiyet hakkından mahrum kaldılar – ki bu durumun kadın-erkek eşitliği konusunda bir ilerlemeye tekabül ettiğini söylemek pek mümkün değil.

Aslında, tarih boyunca, İslam yasası dünyanın en liberal ve insancıl hukuki prensiplerini sergilemiştir. Günümüzde, Şeriat'e atfedilen bir avuç sert cezadan bahsedildiğinde, nedense bunların uygulanabilmesi için gerekli delil sunulmasını ne denli katı kurallara bağlı olduğu gözden kaçırılıyor. Örneğin, zina suçunun cezalandırılabilmesi için, zanlının suçunu dört defa itiraf etmesi veya güvenilir karakterde dört yetişkin erkeğin cinsi eyleme bizzat şahid olmaları şartı bulunuyor. Halbuki bizim yasal sistemimizdeki aşırılıklar, örneğin bazı uyuşturucu suçlarına verilen cezalar, nedense gözden kaçıyor. Medeni yaşamızdaki son gelişmelerden (!) neden bahsetmiyoruz mesela? Şeriat'a, kendi korkunçluğumuzu yansıttığımız bir perde, ve böylece bizleri süttten çıkmış ak kaşık gibi gösteren bir folyo olarak ihtiyaç duyuyoruz galiba.

Müslüman dünyada ise, Şeriat kelimesi etrafında son yıllarda olağanüstü bir canlanma gözleniyor. Yüz yıl önce, bazı Müslümanlar Şeriat'ın zamanın şartlarına uymadığını söyleyip, reformdan, yahud tamamen terk edilmesi gerektiğinden bahsederken günümüzde Mısırlıların yüzde 66'sı, Pakistanlıların yüzde 60'ı ve Ürdünlülerin yüzde 54'ü Şeriat'ın ülkelerinde tek yasal kaynak olması gerektiğini düşünüyorlar. İhvan-ı Müslimin gibi İslamcı siyasal partiler, kendi politik platformlarında Şeriat'ı propoganda malzemesi olarak kullanıyorlar. Ve mesajları yankı da buluyor. İslamcıların seçime girmelerine izin verildiği Arapça konuşulan ülkelerde hükümetlerin izin verdiği kadar sandalyenin tamamına yakınına kazanıyorlar. İlmisından radikaline farklı yapıdaki İslamcı hareketler Müslüman dünyada kolayca ve hızlıca genişliyor ve şeriat bu partilerin programlarının en önemli parçası.

Nasıl oluyor da bunca Batılı Şeriatı İslam'ın en cazibesiz ve modernlik öncesi ögesi olarak görüyorken, birçok Müslüman ise, İslam'ın küresel yeniden yükseliş hareketinin ateşli, cazibeli merkezinde görüyor? Bunu, elbette Müslümanların Şeriat'ı kullanarak feminizmi tersine çevirmek ve kadınları kontrol etmek istedikleri şekilde basit bir varsayım ile açıklayamazsınız – hele İslamcılar ve Şeriat'ı benimseyen büyük bir kadın kitlesinin de bulunduğu gerçeği ortadayken.

Şeriat Hukukun Üstünlüğü müdür?

Batılılar ve Müslümanların, Şeriat kelimesi üzerindeki görüş ayrılıklarının kaynağında bu kelimeyi farklı şeyleri ifade etmek için kullanmaları yatıyor. “Şeriat” kelimesi yerine “İslami yasa” deyimini çoklukla kullanılsa da, aslında bu yavan İngilizce çeviri müslümanlar tarafından anlaşıldığı şekliyle “Şeriat” teriminin tüm bağlamını kapsamaktan oldukça uzak. Şeriat, düzgün anlaşıldığında, sadece bir takım yasal kurallar anlamına gelmez. İnanan müslümanlara göre, daha derin ve yüksek, ahlaki, metafizik amaçlar taşıyan bir anlama sahiptir. Çekirdeğinde şeriat, tüm insanların ve tüm beşeri yönetimlerin, kanun hükümleri altında eşit olarak adalete bağlı olması fikrini yansıtır.

Aslında, Arapça'da İslami yasal muhakeme veya bununla üretilen kanunların karşılığı olan sözcük “şeriat” değildir, “fıkıh”tır, ve İslami hukuk anlamına gelir. “Şeriat” kelimesi ise aşkın

olanla bağlantılıdır ve Tanrı'nın iradesine uygun olarak hayatı düzenlemeye ilişkin değişmeyen inanç ve prensipleri anlatır. Batılılar genelde Şeriat'ın yasa hükümleri kaynağı olarak Kur'an'ı aldığını düşünür. Fakat gerçek bundan çok daha komplekstir. İslamcı politikacıların, "ülkenin yasa kaynağı olarak Şeriat" denilince neyi kastettikleri oldukça belirsizdir – ve bunun iyi bir sebebi vardır. Çünkü böyle bir prensip sunmak, yasa sistemin pratik işleyiş şekli açısından hiçbir şey ifade etmeyecektir.

Şeriatı, her ne kadar bazı spesifik dünyevi kurallar içerse de, en doğru şekilde bir nevi yüce bir kanun manzumesi olarak tanımlayabiliriz. Örneğin, tüm Müslümanlar Şeriat'ın parayı faize koymayı yasakladığı konusunda hemfikirdir- ama risklerin ve dönüşlerin paylaşıldığı yatırımlara konulması konusunda değil; veya Müslümanların alkollü içkiler içmesi yasağı hemfikir olunan ritüel yasağın bir başka örneğidir, hatta inançlı liberal yorumcular için bile böyledir. Şeriat'le özdeşleştirilen bazı kurallar ise şüphesiz modası geçmiş ve kaba görünmektedir. Kadınların nafaka vermeden boşanma davası açamaması gibi eşitsiz muameleler bulunmaktadır. Homoseksüelliğin yasaklanması-gerçi tarihte genellikle bu konuda bir baskı kaydedilmemiş olsa da- aynı cinsten ilişkilerin tanınmasını engellemiştir. Ama Şeriat aynı zamanda rüşvetçiliği veya mahkemede adam kayırmayı da yasaklamıştır. Zengin ve fakirlerin eşit muamele görmesini istemiştir. Orta Doğu ülkelerinde hala görülen yasal yetkisi olmadan cezalandırma şeklindeki namus cinayetlerini mahkum eder. Ve insanların mülkiyetinin ellerinden zorla alınmasını – buna kadınlar da dahil- engeller. Başörtüsü takmanın yasal olarak zorunlu olduğu ve dini polis tarafından zorla dayatıldığı İran'ın aksine, birçok diğer Müslüman ülkedeki İslamcı görüş, başörtüsünün alçakgönüllü bir giyinişle dini yükümlülüğü yerine getirmenin bir yolu olduğu; kanunla dayatılması gereken bir şey değil, arzu edilen bir sosyal norm olarak algılanması gerektiği şeklindedir. Dinden dönenlerin cezalandırılmasının zorunlu hale getirilmesi konusu seçilmiş İslamcılarının ajandasında bulunmamaktadır. Yozlaşmış otokrasilerde yaşayan birçok günümüz müslümanı için, Şeriat çağrısı, cinsiyet ayrımcılığına, karanlığa veya vahşi cezalara yapılan bir çağrı değildir; Batı'nın politik adalet prensibi olarak belirlediği en üstün prensip olan hukukun üstünlüğüne yapılan bir çağrıdır.

Ulemanın egemenliği

Şeriat'ın bu cazibesini derinlemesine anlayabilmek için, Batı'da genellikle ihmal edilen şu önemli soruyu sormamız gerekiyor: İslami yasa sistemi denilen şey, aslında nedir?

Yaşam süreci boyunca Muhammed Peygamber Müslüman inananların bulunduğu toplumun hem dini, hem de siyasi lideriydi. Ona inen vahiy, Kur'an, bazı yasalar içeriyordu, özellikle ritüel şeyler ve mirasla ilgili bazı hükümler; ama öncelikle bir yasa kitabı değildi; İbrani İncil'in de bir kısmında rastlanıldığı gibi uzun yasal kanunlar vaz'eden tipte kitaplardan değildi. İnananların ilk nesli vahye atfedilmeyen bir konuyla karşı karşıya kaldıklarında, konuyu doğrudan Peygamber Muhammed'e götürüyorlardı. O da ya kendi düşüncesi ile cevaplıyor veya emin değilse, yeni bir vahiy formunda ilahi rehberliği bekliyordu.

Muhammed Peygamber'in vefatıyla, Müslüman toplum için ilahi vahiy yolu kapandı. Politik-dini liderlik rolü peygamberden halifelere (Arapça "yerine geçen" anlamına gelir) geçti. Bu durum, halifeyi zorlu yasal durumları çözmek konusunda güç bir pozisyonda bıraktı. Halife, Muhammed Peygamber'in siyasi otoritesine sahipti ama vahiy almıyordu. Bu da toplumu bir çeşit bağ altında bırakmıştı. Kur'an'ın belirli bir soru hakkında açık bir cevabı yoksa, yasa neye göre belirlenecekti?

Buna İslam'ın ilk birkaç yüzyılında gelişerek verilen cevap şuydu ki: Kur'an, peygamberin yaşamına- sünnetine, yoluna- atıfta bulunarak desteklenebilirdi. ("Sünnet" kelimesi peygamberin yolunu izleyen anlamına gelen "Sünni" isminin de kaynağıdır). Onun davranışları ve konuşmaları ilk elden şahitlik edenler tarafından sözlü gelenek ile kaydedilmişti. Doğru kayıtlar, yanlış olanlardan ayrılmalıydı. Ama tabii ki güvenilir bir kayıt bile belirli bir durum için daha sonra ortaya çıkan birçok yasal problem için yetmemeye başladı. Bu tip problemleri çözebilmek için, bir durumdan analogi yaparak diğer bir durum hakkında fikir yürütmek gereksinimi ortaya çıktı. Ayrıca ne yapılacağına dair toplumsal konsensüse başvurulması imkanı da seçeneklerden biriydi.

Bu dört tabakalı kombinasyon – Kur'an, peygamberin yolu (sünnet), analogik mantık yürütme (kıyas) ve konsensüs (icma)- yasal sistemin ana dayanaklarını oluşturuyordu. Ama kim bu dört faktörün birbirine uyduğunu söyleyebilirdi? Ve hangi otorite kaynakların bu olduğunu, başka bir şey olmadığını söyleyebilirdi? İlk dört halife, Peygamberi yakından tanıyorlardı, bu yüzden kendi adlarına belki böyle bir iddiada bulunabilirlerdi. Fakat, onlardan sonra, halifeler eldeki kaynaklardan yasa çıkartabildiğini iddia eden ve giderek genişleyen bir uzmanlar grubuyla karşı karşıya kaldılar. Bu kendiliğinden ortaya çıkan grup "ulema" olarak bilindi – ve birkaç nesil boyunca halifelerin, kendilerini yasanın koruyucusu olarak kabul etmelerine yol açtılar. Tanrıdan gelen yasayı yorumlamaya başlayarak, yasal sistem üzerinde kontrol sahibi olmaya başladılar. Bu durum, onları- halifeleri değil- "peygamberin varisçileri" konumuna getirdi.

Sünnilerde bu model çok erken zamanda başladı ve modern zamanlara kadar etkisini sürdürdü. Şiiilerde ise, peygamberin nesebi ile gücü elinde bulundurmak esas olduğundan, Peygamberin halifelerinden ilahi otorite olduğunu ileri sürenler oldu. Bunlardan sonra ise, Şii ulema Sünnilerden çok farklı olmayan bir rolü üstlendiler.

Ulemanın anayasal teorisine göre İslam devletinde iş bölümünde halifeye düşen başlıca görev, ilahi emir olan "doğruyu emretmek, yanlıştan sakındırmak"tı. Ama bu halifenin tek başına başarabileceği bir iş değildi. Sorumluluğu alim hukukçulara delege etmesini gerektiriyordu. Böylece ulema da Tanrı'nın yasalarını, yorumladıkları şekilde, uygulayacaklardı. Halifenin ulemayı istediğinde ödüllendirip, görevden alma yetkisi elbette bulunuyordu ama yasal sonuçları dikte etmesi mümkün değildi; yargısal otorite halifeden geliyordu ama yasanın kaynağı ulemaydı.

Halifeler – ve halifeler dünyevi etkilerinin çoğunu yitirdikten sonra sultanlar – hala büyük bir güce sahipti. İşleri kendi sağduyularıyla yönetiyorlardı. İdari düzenlemeleri de etkin bir şekilde yapabiliyorlardı. – elbette bu düzenlemelerin ulemanın belirttiği Şeriat gereksinimleri ile çelişmemesi şarttı. Düzenlemeler, şeriatın sessiz olduğu alanlarda işe yarıyordu. Bunlar, ayrıca her durumu mahkemeye götürmeden bir sosyal idare mekanizması da oluşturuyordu. Mahkumiyetin gerçekleşmesi cezai şartların sıkı delillere dayanmasını gerektirdiğinden neredeyse imkansızdı. Bu düzenlemelerin sonucu olarak, birçok yasal durum (belki çoğu) Şeriat tarafından belirlenen kuralların dışına çıkıyordu.

Sonuç olarak İslami yasa sistemi, daima geniş bir hareket alanı sağlamıştır. İşte bu yüzden günümüz Şeriat yanlılarının savundukları şey de Şeriattan derlenen veya dikte edilen geniş kapsamlı bir yasal kod değildir – zira bu denli geniş bir kapsam İslam tarihinde hiçbir zaman var olmamıştır. Şeriatı savunan İslamcı siyasetçilerin ve bunları destekleyen halkın Şeriat’tan anladığı şey, Tanrı’nın kurallarının zemin teşkil ettiği bir yasal sistem kurmak, günlük yasaların seçilmiş yasama kurulu tarafından yönetilmesi ve onaylanmasıdır. Başka bir deyişle, onlara göre, Şeriat, modern anayasa gibi fonksiyon görmesi beklenen bir sistemdir.

İnsanların hakları ve Tanrı’nın hakları

Dolayısıyla modern İslam siyasetinde, Şeriat çağrısı sadece veya öncelikle kadınların kapanmasını zorlamak veya bedensel ceza uygulamak anlamına gelmiyor – önemli anayasal bir boyutu da içeriyor. Evet ama Şeriat’ı normal yasanın üzerine yerleştirmenin özel cazibesinin kaynağı nedir o zaman?

Bunun cevabı geleneksel İslami yönetimin pek fazla değinilmemiş bir özelliğinde yatıyor: Şeriatla yönetilen devlet, bin yıldan fazla bir süre boyunca, bir çeşit hukukun üstünlüğü demektir. Hukukun üstünlüğünü esas alan geleneksel İslami devlet, dolayısıyla, son yüzyılda Müslüman dünyanın hemen tamamında görülen diktatörlük ve otokratik monarşilerden uzaktı. İslami hükümet iki anlamda meşruydü, hem vatandaşlarının kişisel yasal haklarına saygı gösteriyordu, hem de kendileri de bu yasalara tabi olarak yaşıyordu. “Birey hakları” olarak isimlendirilen bu yasal haklar (ritüel bağlılığa karşılık gelen “Tanrının hakları”na zıt olarak), temel yaşam, mülkiyet ve yasal işleme tabi olma haklarını içeriyordu – tüm dünyada, yüzyıllarca, keyfi hükümet baskısından korunma anlamına gelmişti.

Tabi ki, sadece hükümdara yasaya uymasını söylemek tek başına yeterli değildi; onun da yasaya uyma yükümlülüğü bulunuyordu. Bunu sağlayabilmek ise kolay değildi. Bu, ancak ulemanın gücü paylaşması ile mümkün olabildi. Hükümdar, baskı kullanarak yasaya uymayan bir karar verebilirdi elbette. Fakat yasadan ulema sorumlu olduğundan ve hükümdardan ona uyması beklendiğinden bir hükümdarın adaletten ayrılması, ancak Tanrı’nın yasasını çiğnemenin büyük bedelini ödemeyi göze alması ile mümkün oluyordu. Bu ise ancak kendi yönetiminin ana temellerinin altını oymak demek olurdu.

Uygulamada, ulemanın kanuna uyulmasını talep etme gücü halifenin seçimle işbaşına gelmesinin sağladığı bir avantajdı. Böylece hilafet değişikliğinde ulemanın eline büyük bir koz geçiyordu. Göreve gelirken, yeni hükümdar – hatta ölen selefi tarafından işaret edilmiş de olsa- talep sahipleriyle baş etmek durumundaydı. İhtiyaç duyduğu ilk şey kendi gücünün meşruluğunun doğrulanmasıydı. Ulema bunu ancak, hükümdarın yasaya uymasının karşılığı olarak bahsedebilirdi.

Yönetime gelince, hükümdarlar, kaçınılmaz olarak istila veya saray darbesi tehdidi ile karşı karşıya kaldılar. Halifenin ulemadan, böyle durumlarda devleti savunma cihadının dini yükümlülük olduğu konusunda fetva alması gerekiyordu. Ulemayı kriz zamanlarında yanında bulmak, bir hükümdar için hayati öneme sahipti. Hükümdar kanunlara tabi olmaya tahammül edemiyorsa ulema onu hemen lağv etmiyordu. Bu aptalca olurdu, çünkü ulemanın kendi ordusu yoktu ama işbaşında bulunan halifenin ise vardı. Bununla birlikte, onların sessizliği demek, meydan okuyanların ileri adım atmasına cesaret vermek ve onaylanması için bir davet olarak yorumlanırdı.

Ulemanın, yöneticiden ısrarla isteği Şeriat'a harfiyen uymasıydı, çünkü şeriat Tanrı'nın emirleriydi. Aslında bunlar, ulemanın anladığı şekilde Tanrı'nın emirleriydi. Bu yüzden kendinden emin ve görev tanımı düzgünce yapılmış bu kesim, kararlılık ve beklenebilirliğin sağlayıcısıydı. Bu durum, özellikle yöneticilerin düzensizce ve kan dökerek işbaşına geçtiği toplumlar açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ulema yasayı kontrol altında tutarak hükümdarın, vatandaşların özel mülkiyetini istimlak etmesini de sınırlıyordu. Bunun sonucu olarak ise, hükümdar, gelirlerini arttırmak için kanuni vergilendirmeye dayanmak zorunda kaldı. Bu durum da hükümdarların halkın endişelerine duyarlı olması ile sonuçlandı. Ulema ve yasa, İslam toplumunun 19.yüzyıla kadar olan dönemde adalet ve düzenin tesisi için son derece önemli bir role sahipti. Şeriat olmasaydı, ne Bağdat'ta Harun Reşid ortaya çıkabilir, ne Müslüman İspanya'nın altın çağı yaşanır, ne de İstanbul'da Muhteşem Süleyman'ın saltanatı ortaya çıkabilirdi.

Nesiller boyunca, geleneksel İslami anayasanın Batılı öğrencileri hep ulemanın hükümdarı kontrol etmek için anlamlı bir zorlama mekanizmasına sahip olmadıklarını düşünmüştür. Bir tarihçinin yakın zamanda tespit ettiği gibi, Şeriat anayasa olarak fonksiyon görse de, “anayasa dayatılabilir değildi,” çünkü ne ulema, ne de halk, hükümdarlarına kanuna tabi olmalarını dayatabilirdi. Ama dünyanın hiçbir yerinde, hemen hiçbir anayasa hukukçusu veya hükümet dışı aktör, gücü kontrol altında bulunduranlara itaati dayatmayı sağlayamamıştır. Birleşik Devletlerin Yüce Mahkemesi'nin arkasında bir ordusu yoktur. Kılıç gücünü arkasında bulundurmayan kurumlar yöneticileri ince yöntemler kullanarak kısıtlamalıdır. Amerikan anayasal güçlerin dengesinin sağlanması gibi, İslam devletlerinde de bu iş, zorlama ile değil, kelimelerle ve fikirlerle başarılmıştır.

Bu yüzden günümüz İslamcılarını anayasal devletin hukukun üstünlüğüne bağlı olduğunu söylerken hayali bir şeyden bahsetmiyorlar. Seçmenlerinin gözünde Şeriat, güçler dengesine riayet edilen, yasal haklara saygı gösterilen bir yönetim olarak algılanıyor.

Şeriatten Despotizme

Eğer Şeriat, birçok Müslüman için, hukukun üstünlüğü anlamına geldiği için bu denli popülerse, aynı işlevi günümüzde de sürdürmesi mümkün müdür? Burada dikkatli olmak ve şüphe etmek için yeterince sebep var. Sorun şu ki, geleneksel İslami anayasa, yasaya karşı sorumlu bir hükümdar ve yasayı yorumlayıp idare eden ulema sınıfı arasındaki güç dengesine dayanıyordu. Günümüz İslam devletlerinin hükümetleri ise bu özelliklerden yoksundur. Devlet başkanları, kendilerini kanunun üzerinde görürler, kendilerini onunla bağlı hissetmezler. Üstelik bir zamanlar etkisi çok güçlü olan ulema da eski konumlarını çoktan yitirmişlerdir. Ancak aile yasası mahkemelerinde hakim görevinde kısıtlı bir etkileri vardır.

Ulemanın gücünü sürdürdüğü iki istisna var, fakat bu iki durumda da geleneksel rolden bir sapma gözleniyor: İlki İran. Kendisi de bir din alimi olan Ayetullah Humeyni, ülke yönetiminde de söz sahibi olduğunu düşündü ve 1979 devrimi sonrası ruhani lider oldu. Böyle bir düzenleme İslam dünya tarihinde tektir. Bu düzenlemede ulemanın dengeleyici bir gücü yoktur ve bu yüzden, otoritesi üzerinde kontrol bulunmayan herhangi bir seküler yöneticinin yönettiği bir devlet kadar adaletsizdir. Diğer örnek ise Suudi Arabistandır. Burada alimler bir derece gücü elinde tutmaktadır. Yalnız bunun olumsuz sonucu şudur ki reform için uğraşan her hükümet girişimi bu şekilde sekteye uğramaktadır. Ulema; devletin vatandaşlarına karşı sorumlu olduğunu hatırlatacak hiçbir şey yapmamaktadır. Petrol zengini ülke, varlığını sürdürmek için vatandaşlarından vergi almaya ihtiyaç duymadığı için, onların isteklerine karşılık vermek için de pek bir sebep duymamaktadır.

Ulemanın, kanunun koruyucuları olan kutsal işlevlerini yitirmeleri oldukça karışık bir hikayedir. Bir deyim içinde özetlemek gerekirse “kısmen yapılan reformlar, bazen hiç reform yapılmamasından daha kötüdür” denebilir. 19’uncu yüzyılın başında, Osmanlı imparatorluğu askeri yenilgilere iç reform hareketiyle karşılık verdi. En önemli reform Şeriatı sistemli bir şekilde sormak girişimiydi. Bu Batılılaşma süreci, İslami yasa geleneğine yabancıydı. Şeriatı, bir doktrinler ve prensipler gövdesi olmaktan, ulemanın ilmine bağımlı olmaktan kurtarıp, yazılı metinden bakılabilen kurallar bütünü şekline dönüştürmenin yolunu bulma çabasıydı.

Kanun yazılı metin haline getirildiğinden ulema otorite kaynağı olmaktan çıkacaktı. Kuralların yazılı metin haline getirilmesi, ulemeden söz sahibi olma hakkını alıp bu gücü devlete devredecekti. Ulemayı teskin etmek için, hükümet Şeriat mahkemelerinin işlevini sürdürmesine izin verdi ama aile yasası konularında hareketlerini kısıtladı. Bu strateji İngiliz sömürge yaklaşımındaki, dini mahkemelerin kişisel konularla ilgili kararlar alınmasına izin verilmesi ile paralellik arz ediyordu. Günümüzde, Kenya ve Pakistan gibi ülkelerde, şeriat mahkemeleri tarihi misyonuna paralel olarak hala aile yasasına bakmaktadır.

Kodifikasyon, ulema sınıfının ölüm fermanı demektir, ama tek başına güç dengesini ortadan kaldırmaya yetmedi. 1876’da yürürlüğe giren Osmanlı anayasası, biri seçilmiş, diğeri ise sultan tarafından atanmış olarak iki yasa yapıcı gövdeden oluşan bir yasama kurulu oluşturdu. Bu,

Müslüman dünyadaki ilk demokratik kurumdu; kendi başına kurulmuş olsaydı, insanların nihai yasal otorite kaynağını temsil ettiği bir nosyon ile popülerleşebilirdi. Böylece yasama kurulu, hükümdara karşı kurumsal bir denge unsuru olarak ulema sınıfının yerini doldurabilirdi.

Ama böyle olmadı. Yasanın yürürlüğe girmesinden bir yıl geçmemişti ki, Sultan 2.Abdulhamid yürürlüğü durdurdu – ve önlem olarak, anayasayı bir sonraki yıl askıya aldı. Ama ulemaya eski pozisyonlarını da geri vermedi. Yani ortada ne ulema, ne de onun yerine ikame edilebilecek bir yasama kurulu kalmıştı. Sultan kendini mutlağa yakın bir yetki pozisyonunda bulmuştu. Bu düzenleme, Osmanlı imparatorluğu çöktükten sonra Müslüman dünyada hükümet yönetim şekli halini aldı. Yasa, hükümdar üzerinde değil, onun bir oyuncağı konumunda kaldı. Bunun sonucu da, pek tabii diktatörlük ve diğer otoriter yönetimler oldu- ta ki hükümetler, Şeriat'ı geri getirmek isteyen İslamcılarla karşı akrşıya gelinceye kadar.

Demokratik Şeriat mı?

Günümüz İslamcılarının ulemayı, devlete karşı denge konumuna getirmek konusunda bir istek duydukları söylenemez. İslamcı hareket, aynı diğer modern ideolojiler gibi, mevcut devleti eline geçirip toplumu modern devletin yöntemleriyle dönüştürmeyi istiyor. Şeriat'ı getirmek- teki vizyonu, bu sebeple modern yönetimin iki ortak özelliğiyle uyuyor: Yasama kurulu ve anayasa ile.

Ana Sünni İslamcı pozisyon, örneğin Mısır'daki Müslüman Kardeşler seçilmiş platformu veya Fas'taki Adalet ve Kalkınma partisi, seçilmiş yasama kurulunun İslami yasanın ruhuna uygun olarak kanunları oluşturup geçirmesini savunuyor. İslami yasanın açık yönlendirme sağlamadığı durumlarda demokratik olarak seçilmiş yasama kurulunun kendi takdir yetkisini kullanarak İslami değerlere uygun kanunlar çıkarması bekleniyor.

Bunun sonucu, İslami yasanın altındaki teorik yapıdaki büyük değişimdir: Şeriat, seçilmiş yasama kuruluna verilen önemle demokratikleşmiştir. Irak Anayasası Şeriat'ın, “yasanın kaynağı” olduğunu söyler, örneğin, ama prensipte onun ruhunu yansıtan yasaları geçiren Ulusal Meclistir.

İslamcılar, meclisin yanılması durumunda, İslami yasa ve değerlere uygunluğu hukuki gözden geçirme ile garanti altına almak gerektiğini savunurlar. Bunu “tutarsızlık cümlesi” olarak adlandırıyorlar. Yargı, İslam'a aykırı yasaları yürürlükten kaldırabilmektedir. İslam ve demokrasiyi uyuşturmaya çalışan birçok konu, son dönemlerde hazırlanan anayasalarda yerini almıştır. Örneğin 2004 Afgan Anayasası ve 2005 Irak anayasasında olduğu gibi. (Iraklı kanun yapıcılara benim de acizane tavsiyelerim olmuştu.) İslami hukuki inceleme, devletin en yüksek hukuki organını İslami yasaya uygunluğun garantörlüğü konumuna getirmiştir. Yüksek mahkeme böylece bu gücü İslami yasanın muhafazakar vizyonunu bastırmak için kullanabilir, Afganistan'da veya daha ılımlı versiyonu Pakistan'da olduğu gibi.

İslami hukuki inceleme, mahkemeyi bir zamanlar ulemanın içinde bulunduğu konuma benzer bir pozisyona getiriyor. Ulema gibi, inceleme mahkemesinin hakimleri de, kendi incelemelerini İslami yasanın yorumu olarak sunuyorlar. Ama tabii ki İslami hukuki inceleme ile uğraşan hakimler din alimi değil, ya normal hakimler (Irak'ta olduğu gibi) veya hakimler ile ulemanın karşımı (Afganistan'da olduğu gibi). Geleneksel düzenlemeye aykırı olarak, hakimin otoritesi doğrudan Şeriat'tan gelmiyor ama onlara hukuki inceleme gücü veren yazılı bir anayasadan geliyor.

Şeriat'ın modern dünyada yeniden vücut bulması, hukuğun üstünlüğünün öne alınması açısından nostaljik ama bu sonucu elde etmek için kullanılan metdolar açısından, ayrıca ileri görüşlü. İslamcılarının genellikle kabul etmediği ise, bu kurumların kendi başlarına hukukun üstünlüğünü sağlayamaz olmaları. Yürütücü otorite de yasal ve anayasal hükümlere uyum konusunda bağlılık geliştirmeli. Bunu sağlamak ise Şeriat'e atfedilecek sıcak duygusal bir bağla olacak iş değil; elle tutulabilir gerçek dünya dürtülerine dayanmalı.

Yürütücü otoritenin, kendi gücünü nasıl olup da hukukun üstünlüğüne teslim ettiği konusu bir sırdır. Devrim, on yıllardır İslam devletlerinde kötü bir geçmişe sahip. İran'da şahlığın ortadan kalkmasıyla sonuçlanan devrim, daha otoriter bir üst-ağır anayasal yapı oluşturdu. Irak'ta da ortaya çıkan benzer devrimci rüyalar – liberal seküler devlet, İslami demokrasi hayalleri de- şimdilik meyve vermekten çok uzak görünüyor.

Yavaş değişim bu yüzden giderek kötü seçenekler içinde en iyisi olarak ortaya çıkıyor. Bu yüzden günümüz politik İslamcılarının birçoğu – Fas'ta, Ürdün'de, Mısır ve hatta Irak'ta – yavaş değişimden yanalar. Bunların amacı, mevcut politik kurumları İslami değerler ve bazı İslami yasalarla besleyip adapte etmekten ibaret. Tabii ki, bu çeşit partiler genelde ABD'ye düşman, en azından işlerine burnumuzu soktuğumuz yerlerde. (Irak açık bir istisna – oradaki birçok Şii İslamcı yakın müttefikimiz.) Ama bu ayrı bir konu, hukukun üstünlüğünü savunmak için bir güç olup olamayacakları ise ayrı. İslamcı partilerin seçim başarılarında, hükümetlere Kur'an yasasına uymaları konusunda baskı oluşturmaları rol oynuyor olabilir. Bu durum, hukuk adamlarının kendilerini, devletin değil, yasanın koruyucusu konumunda görmeleri ile sonuçlanabilir.

Bu çeşit bir şey Türkiye'de gerçekleşiyor olabilir. İslam dünyasındaki benzerlerinden çok daha liberal olan bu İslamcılar, Şeriat'ın getirilmesini de savunmuyorlar (bu pozisyon onları, askeriye tarafından kapatılma durumuna getirdi). Ana odakları hukukun üstünlüğünün sağlanması ve baskın devlet-merkezli sekülerizme karşı temel hakların genişletilmesi. Mahkemeler, bu vizyona ayak uydurmak konusunda kendilerini giderek daha çok zorunlu hissediyor.

Şeriat bu hukuki rolü tekrar düşünmek için gerekli kaynakları sağlayabilir mi? Özünde, Şeriat, kanunun her insana, büyük veya küçük, yöneten veya yönetilen, eşit olarak uygulanılmasını amaçlar. Kimse onun üzerinde değildir, ve herkes her durumda onunla bağımlıdır. Fakat Şeriat'ın tarihi gösteriyor ki hukukun üstünlüğü ideali boşluk içinde gerçekleştirilemez. Bunu gerçekleştirmek için devlet, etkili kurumlara ihtiyaç duyar. Bunların da sistem içindeki aktörler tarafından tanınması ile desteklenmesi gerekir.

İslamcıların, hukukun üstünlüğünü sağlamak konusundaki bu gayretlerinin başarı ihtimali bu yüzden yüksek değil. Yönetici egemenliğini dengeleyecek kapasitede yeni kurumlar oluşturmaktan daha zor bir şey yok çünkü. İran’da, İslamcılar inanırlılıklarını yitirdiler, ve benzer bir şey Irak’ta da gerçekleşiyor. Tüm riskleri ve tehlikeleriyle, İslamcıların geleneksel hukukun üstünlüğü düşüncesini yenileme amaçları, modern kurumlarla aynı seviyeye gelmeleri çabaları ise yürekli ve saygın çabalar – ve Müslüman dünyanın çoğu için adil ve hukuka saygılı devletler oluşturmak için bir yol teşkil edebilir.